

SECTION 5. FINANCE, BANKING, INSURANCE

DOI: 10.46299/ISG.2023.MONO.ECON.2.5.1

5.1 Interbank competition on the corporate lending market in Ukraine

Воєнні дії охопили значну частину території країни, внаслідок чого завдано серйозних збитків економіці держави: 700 млн. дол. США (2023) [102]. Незважаючи на найскладніші умови та втрати в Україні функціонує більше 63% суб'єктів господарювання від попереднього року, але війна надзвичайно швидко розбалансувала всю економіку країни. Основні проблеми, які існують у бізнесу в 2023 році пов'язані із не прогнозованістю розвитку ситуації в Україні, недостатньою кількістю платоспроможних клієнтів у країні, перешкоди з боку фіскальних органів, демпінг конкурентів, зниження доходності на ринку. Основне завдання держави в сьогоденних умовах - захист України та фінансування військових витрат. Відповідно з цього, починаючи з середини 2022 року банки поступово почали підвищувати ціни на залучені та кредитні кошти, а це своєю чергою знизило темпи кредитування як роздрібного так і корпоративного сектору. На протязі всього часу незалежності України банківське кредитування суб'єктів господарювання було і залишається дієвим стимулом відтворювальних процесів в економіці, головним джерелом забезпечення грошовими ресурсами поточної господарської діяльності підприємств незалежно від форм власності та сфер господарювання. Отже, ще однією з нагальних проблем розвитку бізнесу на сьогодні є недостатність власних фінансових коштів та значне скорочення банківського кредитування суб'єктів господарювання. Зниження корпоративного кредитування, з одного боку, гальмує розвиток економіки, з іншого – спричиняє відчутні втрати доходів банківської системи. Тому актуальним є вирішення проблем поновлення кредитування банками корпоративного сектору з урахуванням недопущення зростання рівня кредитного ризику, адже цей вид ресурсів був і залишається вагомим джерелом фінансування розвитку бізнесу в Україні.

Дослідженням сучасного стану банківської системи, у тому числі корпоративного кредитування та його проблемам присвячені праці зарубіжних та вітчизняних науковців. За оцінкою Стігліца (2003) «... особливе значення для функціонування ринкової системи мають процеси кредитування, а не просто грошова маса і її регулювання» [103]. Шумпетер (1982) визнавав кредит рушійною силою розвитку економіки, тому що банки, надаючи кредит, видають в оборот новітні платіжні засоби, які є капіталами. Автор визнав кредит і банки запобіжними заходами в умовах економічної кризи, протидії інфляції [104].

Такі науковці як В. М. Кремень, О. І. Кремень, Л. П. Гуляєва стверджують, що кредити, надані банківськими установами нефінансовим корпораціям мають виключне значення для економічного зростання і розвитку [105, с. 178]. А.В. Герасименко (2021) доводить, що власні ресурси підприємств об'єктивно характеризуються обмеженістю та можуть бути доповнені залученими та запозиченими фінансовими ресурсами, джерелом формування останніх часто виступають банківські кредити. [106, с. 42]. Отже, і період воєнного стану банківський кредит повинен бути двигуном функціонування бізнес-клієнтів у складних умовах невизначеності.

При цьому зарубіжні вчені різних держав застережуть про виникнення додаткових ризиків у банках при погіршенні умов функціонування бізнесу. Американські науковці Р. А. Коул та Дж. Дамм (2020) довели, що при зниженні якості кредитного корпоративного портфеля в кризових умовах виникає зниження прибутковості банків [107], до схожих висновків про негативний вплив зростання недіючих активів на результативність грецьких банків дійшли Г. Хардувеліс і Д. Ваянос (2023) [108]; виникнення проблемних кредитів корпоративного сектору можуть пояснити кредитний ризик турецьких банків, який приводить до зниження рентабельності активів (ROA), частки непроцентного доходу та зростання частки резервів на збитки за кредитами вважає Г.О. Данішман (2018) [109]. Грецькі вчені В. Макрі (2014) й інші виявили сильну кореляцію між обсягом недіючих кредитів та індивідуальних банківських

змінних, таких як адекватність капіталу, минулорічна частка проблемних кредитів і рентабельність капіталу [110].

Проблемами розвитку банківського корпоративного кредитування в Казахстані В. Ахрьомушкин (2018) вважає належність великого бізнесу у країні практично повністю міжнародним нафтогазовим і гірничодобувним корпораціям, яким не потрібні позики від місцевих банків (вони вважають за краще отримувати пряме фінансування від материнських компаній), або державі, яка має можливість залучати довгі гроші на міжнародних ринках капіталу дешевше, ніж приватні банки, а також перерозподіляти на користь квазідержсектора сировинні наддоходи [111]. Вітчизняна науковиця Т. П. Гудзь (2021) [112 с. 25] на основі аналізу думки ряду вчених розглядає умови банківського кредитування підприємництва як такі, що більше спрямовані на збереження та захист інтересів комерційних банків, ніж на стимулювання бізнесу та збільшення добробуту суспільства; І.І. Пасінович та М.І. Кучма (2018) доводять, що держава використовує банки не для реалізації програм модернізації структури економіки України та стимулювання інвестиційного процесу, а для продажу їм цінних паперів, що випускаються для фінансування потреб бюджету [113, с. 162]. Однак питанням визначення подальшого розвитку банківського кредитування корпоративного сектору на тлі повномасштабної війни та в умовах післявоєнної відбудови науковцями не було приділено достатньої уваги, тому вони не систематизовані і потребують подальшого розгляду.

Аналіз тенденцій у галузі банківського кредитування корпоративного сектору засвідчив тенденцію у кредитуванні бізнесу за останній рік – зниження обсягів кредитування суб'єктів господарювання. За даними Національного банку України, станом на 1.01.2023 року порівняно з 01.01.2021 обсяг кредитів, наданих банківським сектором корпоративним клієнтам знизився на 0,3% і становив 772,9 млрд. грн. (Національний банк України, 2023)

Станом на 1.03.2023 року порівняно з 01.01.2022 року, корпоративний кредитний портфель скоротився до 756,6 млрд. грн. (на 2,3%), а якщо розглядати

зміни за воєнний період, то за рік (з 01.03.2022 року до 01.03.2023 року), його скорочення становило 3,4%.

На рис. 1. наочно зображено зміну обсягів даного портфеля щомісячно протягом останніх 14 місяців. Починаючи з січня по липень 2022 року, сумарний обсяг виданих банківською системою кредитів бізнесу щомісяця збільшувався і досяг на початок серпня 824,9 млрд. грн. Однак, починаючи із серпня і практично до кінця року система, навпаки, почала скорочувати обсяг кредитування.

Рис. 1. Динаміка обсягів кредитів корпоративному сектору банківської системи України за 2022 – 2023 рік, станом на кінець місяця

Джерело: розроблено за даними [114]

За думкою експертів, загальні обсяги кредитів до серпня справді зростали, по-перше, через валютну переоцінку, по-друге, - до серпня відбувалося кредитування "Нафтогазу", державних монополій, оборонних підприємств. А вже після банки почали ці кредити частково списувати, частково визнавати непрацюючими. Деякі старі кредити гасилися [115].

Якщо розглядати надані кредити умовно в доларах США по курсу Національного банку України (рис. 2), то зростання їх обсягу за досліджуваний період не здійснювалось (у зв'язку зі зростанням валютного курсу). Так станом на початок 2020 року корпоративний кредитний портфель банківського сектору

України складав умовно 28,3 млрд. дол. США, к березню 2023 року він знизився до 20,7 млрд. дол. США (маже на 25%) (Національний банк України, 2023).

Рис. 2. Динаміка обсягів кредитів корпоративному сектору банківської системи України, станом на кінець місяця

Джерело: розроблено за даними [114]

Вважаємо доцільним розглянути більш детально статистичні дані щодо кредитування банківським сектором бізнесу України за досліджуваний період.

Якщо розглядати динаміку обсягів наданих кредитів корпоративному сектору за строками погашення, то з кінця 2014 року по початок 2022 року здійснювалось зниження частки середньострокового кредитування (від 1 до 5 років) в бік зростання частки короткострокового кредитування (до 1 року). Зв даними НБУ, наприкінці 2014 року їх частки складали 43% та 43% відповідно, станом на кінець грудня 2021 року питома вага кредитів, наданих бізнесу строком до 1 року складала вже 55%, кредитів строком від 1 до 5 років – 32%. Кредити, що надавались банками на тривалий строк – від 5 років і більше за цей період займали більш-менш постійну частку щороку від 12 до 15%.

Вплив воєнного стану в країні на структуру наданих банками кредитів підприємництву за строками погашення спостерігаємо на рис. 3.

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

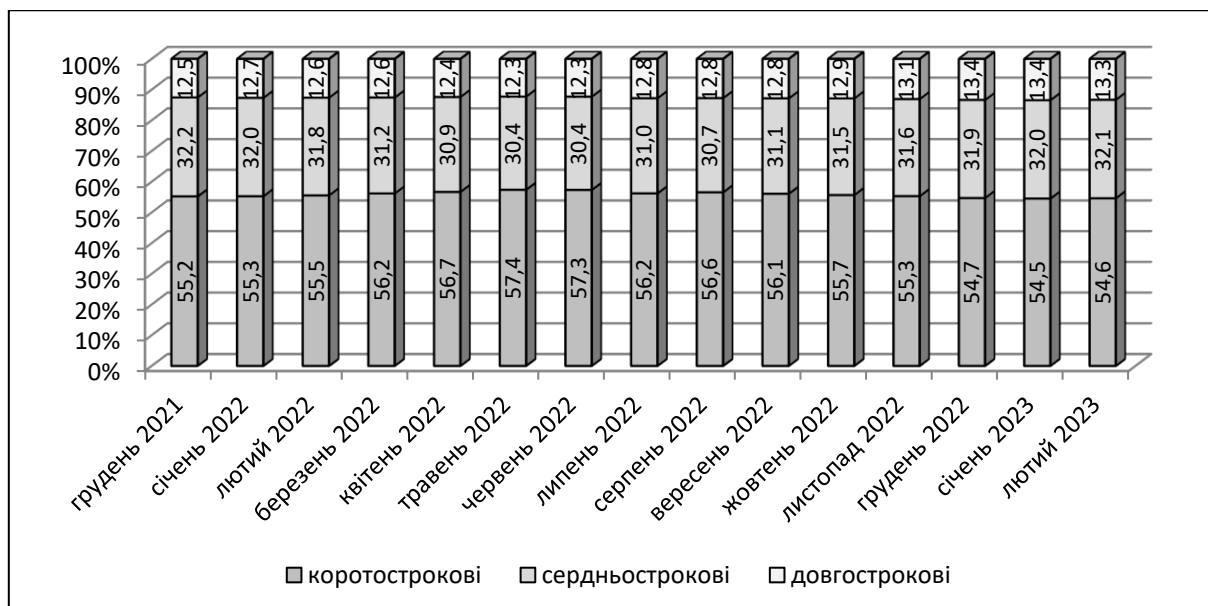

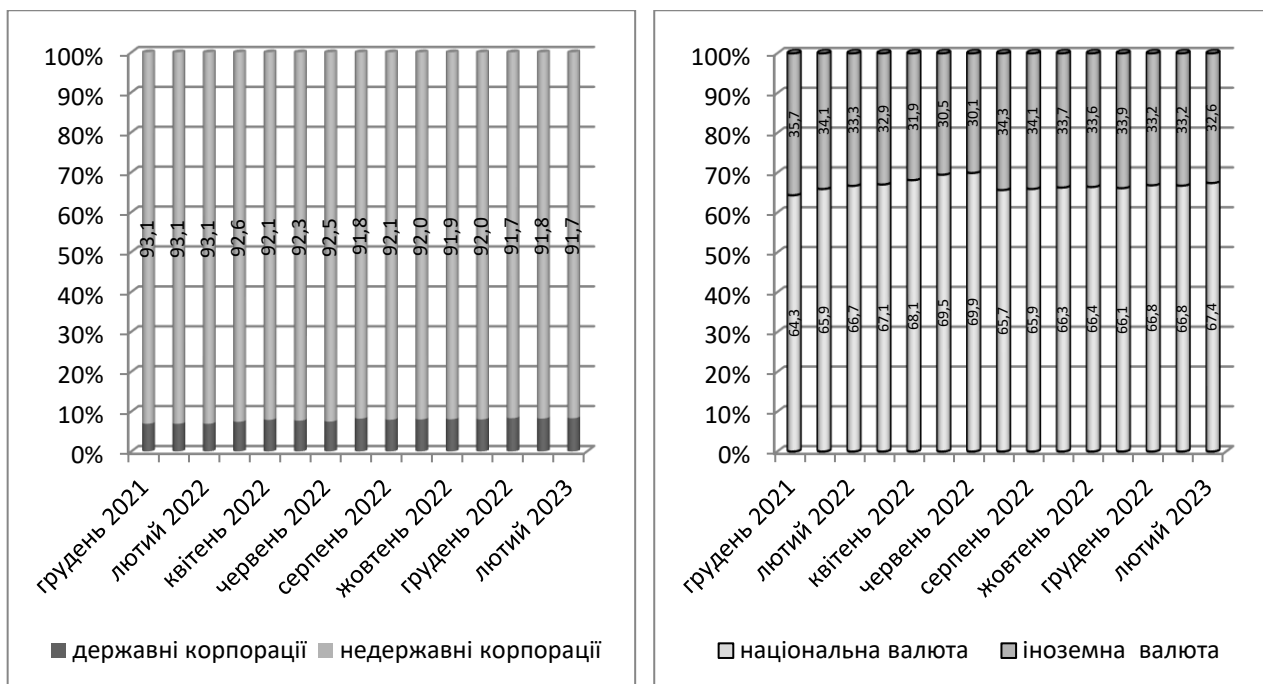
Рис. 3. Динаміка структури кредитів корпоративному сектору
банківської системи України за 2022 – 2023 рік за строками погашення
Джерело: розроблено за даними [114]

Отже, за період з початку війни на декілька відсотків коливалась частка короткострокових кредитів в балансі зі середньостроковими. Частка довгострокових позик залишалась на рівні 12%, і майже не змінилась сумарно. Можна зробити висновок, що за 2022 – 2023 рік кредити строком погашення більше 1 року банками підприємцям майже видавались.

Якщо аналізувати форми власності юридичних осіб з якими співпрацювали банки з приводу надання кредитів, то за останні 5-7 років, частка кредитування підприємств держаного сектору в загальному корпоративному кредитному портфелі складала 6-7%. На протязі 2022 – 2023 року вона має тенденцію до повільного зростання на 1 відсоток (рис. 4).

Беручі до уваги, скорочення обсягів наданих кредитів корпоративному сектору, зауважимо, що банки мають намір кредитувати підприємства державної власності, але, як вже було зазначено, значна частка підприємств державного сектору пошкоджена, або припинила свою діяльність. Банки на 92% кредитують приватний бізнес.

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

За формами власності **За видами валют**

Рис. 3. Динаміка структури кредитів, наданих нефінансовому сектору банками України за 2022 – 2023 роки, станом на кінець місяця
Джерело: розроблено за даними [114]

Аналіз корпоративного портфелю банків за видами валют свідчить, що в зв'язку зі втратою значних валютних контрактів, частка кредитів, наданих підприємцям в іноземній валюті скоротилась з 35,7 % станом на початок 2022 року до 32,6% станом на 1.03.2023 року.

Валютне кредитування за поточних умов не привабливе ні для банків, ні для позичальників. Банки в опитуванні про умови кредитування відзначають рекордне падіння попиту на валютні позики. Боржники не бажають утримувати валютні ризики з урахуванням девальваційних очікувань. З початку повномасштабної війни було погашено чверть чистого портфелю, частину достроково. З урахуванням наявних ризиків валютний кредитний портфель скорочуватиметься й надалі [116].

Також слід звернути уваги на зміни в галузевому кредитуванні корпоративного кредитування. Як що розглядати структуру кредитних вкладень в галузі економіки (рис. 4), то можна зауважити, що на початок 2021 року більша частка кредитних коштів в бізнес була направлена на оптову та роздрібну

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

торгівлю (37% корпоративного кредитного портфелю банківського сектору), 24% припадало на переробну промисловість та 8% на сільське господарство. За 2022 рік направленість позикових коштів в підприємництво дещо змінилась. Так, станом на початок 2023 року більша частка кредитів залишається за оптовою та роздрібною торгівлею - 37%, частка кредитів, направлених в сільське господарство зросла до 15% за рахунок зниження позик в переробну промисловість, які складали 17 %.

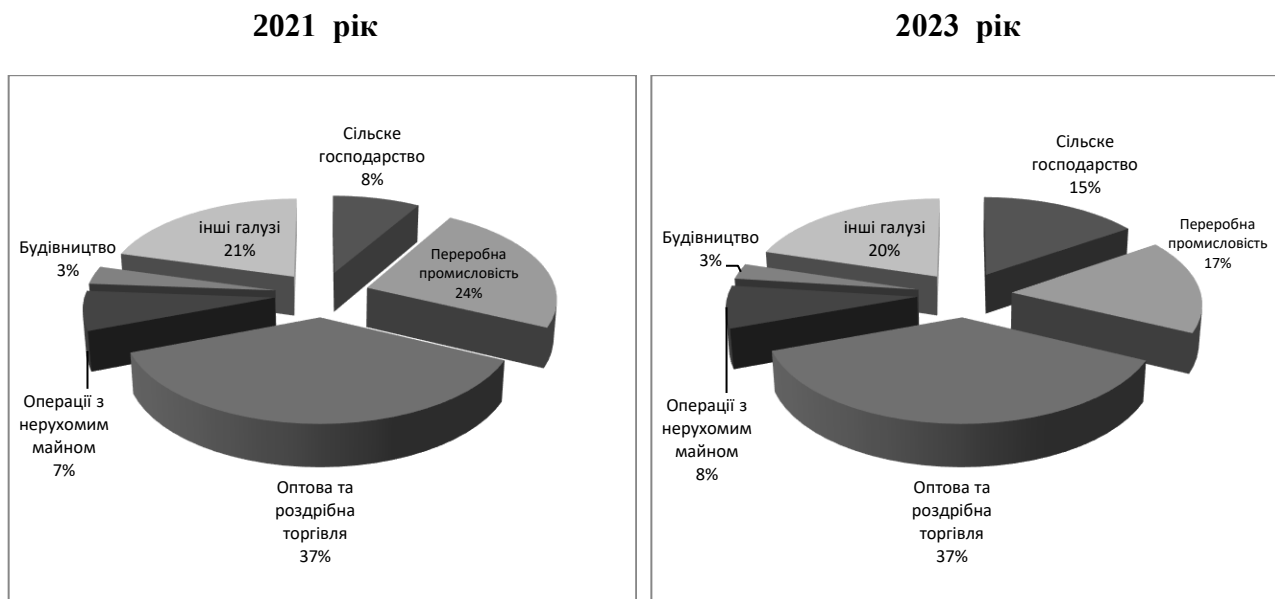

Рис.4. Структура кредитних вкладень в галузі економіки, станом на початок року

Джерело: розроблено за даними [114]

Якщо валовий гривневий корпоративний кредитний портфель скоротився за 2022 рік на 3%, то зі свого піку в червні чистий гривневий корпоративний кредитний портфель скоротився на 7% (рис. 5.)

Зниження чистого портфеля визначають дві складові: пригнічений попит та формування резервів під понесені та очікувані кредитні ризики. З червня погашення кредитів загалом перевищувало нові видачі після вичерпання весняного високого попиту на позики для проведення посівної. Також у той час банки почали активніше формувати резерви під кредитні втрати [115]. Це формування пов'язане зі зростанням частки непрацюючих кредитів корпоративного сектору.

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

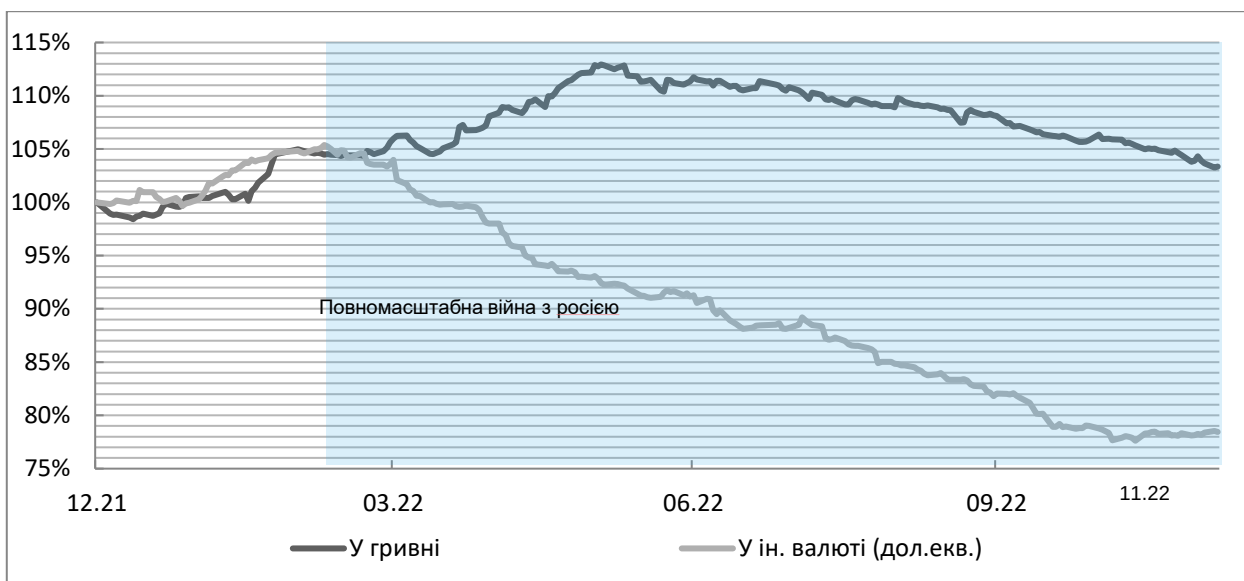

Рис. 5. Чисті кредити суб'єктам господарювання, 12.2021 = 100%
Джерело: [115]

Динаміка непрацюючих кредитів по банкам за 2022 – 2023 роки представлена на рис. 6.

Рис. 6. Динаміка непрацюючих кредитів банківського сектору за 2022 –
2023 роки, станом на кінець місяця %
Джерело: [114]

Отже, як можна побачити з рис. 6, з травня 2022 року почала зростати в банках частка непрацюючих кредитів (NPL), при чому темпи зростання частки NPL корпоративного кредитного портфелю вище темпів її зростання в цілому по банку. Так станом на початок 2022 року частка NPL кредитів, наданих в бізнес

складала 36,1%, вона за досліджуваний період зросла на 7,6% і досягла станом на початок березня 2023 року 43,7%. При цьому частка NPL за загальним кредитним портфелем складала на зазначену дату 38,5%.

Статус непрацюючих банки присвоюють тим кредитам, обслуговування яких неможливе без стягнення застави. Дві третини нових NPL було визнано через прострочення на строк понад 90 днів. Вимогу про врахування кількості днів прострочення було тимчасово призупинено на початку війни, проте відновлено влітку. Клієнтам, які мають труднощі з обслуговуванням кредитів, банки пропонують заходи для відновлення платоспроможності. З початку війни реструктуризовано 9% гривневого корпоративного портфеля та 20% – портфеля в іноземних валютах. Приватні та іноземні банки активніше, ніж державні, проводили реструктуризації з початку бойових дій. Загалом із лютого банки відобразили кредитні втрати на рівні 9% чистого корпоративного кредитного портфеля, що був на початку повномасштабної війни. Переважно резерви формувалися під кредити, що перейшли в категорію непрацюючих. А от покриття резервами працюючих корпоративних кредитів у гривні знизилося, валютних – лише незначно зросло порівняно з початком року. Збереження оцінок кредитних збитків за працюючим портфелем на довоєнному рівні може свідчити про використання банками некоректних моделей або ж занадто оптимістичних макроекономічних припущень [116].

НБУ детально проаналізував найбільших корпоративних позичальників із загальною заборгованістю перед банками щонайменше 20 млн грн станом на 1 грудня 2022 року. Вони сукупно становлять 60% чистого портфеля. Не аналізувалися кредити, надані за програмою “Доступні кредити 5-7-9%”, та кредити державним компаніям. Обсяги кредитування останніх зросли в перші два місяці воєнного стану і надалі майже не змінювалися. Позичальників було класифіковано за чотирма ризик-зонами [116]:

- зелена зона: позичальники історично мали прийнятні боргові метрики, основні активи не перебувають на охоплених війною територіях та не були

пошкоджені через бойові дії. Для валютних кредитів: боржники мають джерела доходів в іноземній валюті або ж з прив'язкою до її курсу;

- жовта зона: на позичальника впливає щонайменше один фактор ризику: некритичні погіршення умов ведення діяльності внаслідок втрати частини основних засобів, розташування окремих активів у прифронтових регіонах. Для валютних кредитів: відсутність надходжень в іноземній валюті або з прив'язкою до її курсу;

- помаранчева зона: на позичальника впливає щонайменше один фактор ризику: кінцевий бенефіціарний власник боржника – громадянин росії; більшість активів сконцентровано в прифронтових регіонах; кредити боржника в інших банках протягом місяця визнані непрацюючими. Для валютних кредитів додатково: відсутні джерела валютної виручки;

- червона зона: є кілька факторів ризику: компанії розташовані на територіях, охоплених бойовими діями, або близьких до лінії фронту; вагомі руйнування основних засобів та втрата важливих об'єктів. Наявні значні ризики втрати доходів для галузей (зелена енергетика, нерухомість). Кредити боржника в інших банках протягом місяця визнані непрацюючими. Для валютних кредитів додатково: відсутні джерела валютної виручки.

Результати оцінювання свідчать, що 15% працюючого портфеля матимуть значні труднощі з обслуговуванням боргу. Валютний портфель ризикованіший, ніж гривневий, зокрема через брак джерел надходжень в іноземній валюті в низки компаній. З високою ймовірністю значна частина позичальників помаранчевої та червоної зон не зможуть своєчасно обслуговувати борги надалі. Разом із вже зафіксованими 9% втрат це відповідає втраті понад 20% працюючого до війни портфеля [116].

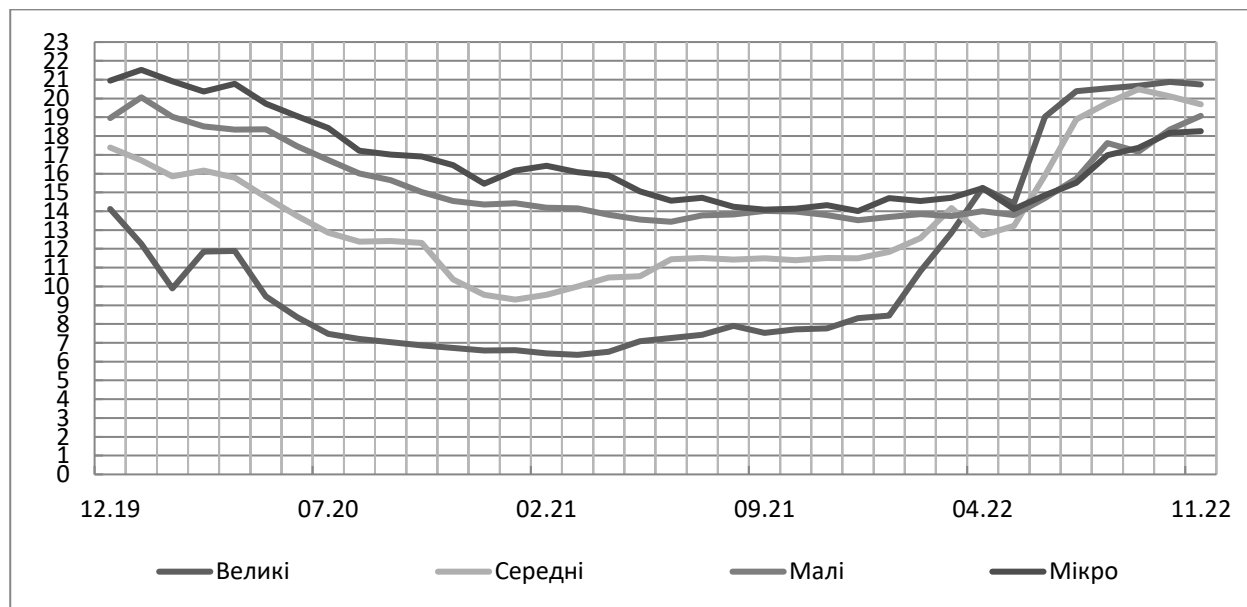
Пригнічений кредитний попит бізнесу визваний зниженням економічної активності підприємств. Згідно Діловим очікуванням підприємств України на 2023 рік [116]. Бізнес очікує подальше скорочення обсягів виробництва, обсягів наданих послуг і товарообороту, скорочення чисельності персоналу. Значне зниження експортно-імпортних операцій призвело до стрімкого падіння

валютного кредитного портфелю юридичних осіб. У зв'язку з великою невизначеністю майже відсутні капітальні інвестиції, отже і попит на довгострокові кредитні ресурси.

На тлі зниження оцінок підприємств щодо потреби в позикових коштах найближчим часом зменшилася частка підприємств, які планують брати банківські кредити. Найсуттєвішою перешкодою, згідно опитування суб'єктів господарювання, для залучення нових кредитів залишаються високі ставки за кредитами [116].

Наряду з пригніченим попитом, згідно опиту про умови кредитування, банки почали підвищувати жорсткість умов схвалення бізнес-кредитів та посилювати стандарти кредитування. Кредит простіше може отримати наявний банківській клієнт з позитивною історією взаємодії з банківською установою.

Як і впродовж усього 2022 року, у IV кварталі фінустанови зменшили кількість схвалених заявок на корпоративні кредити. Основними чинниками зниження стали менші суми кредитів, вищі процентні ставки та більш жорсткі вимоги до застави [108]. Підвищення ризиків корпоративного кредитування призвело до підвищення процентних ставок за кредитами (рис. 7).

**Рис. 7. Ставки за новими гривневими кредитами нефінансовим
корпораціям, %**

Джерело: [115]

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

З початку повномасштабних військових дій Національний банк України зробив ряд кроків у спрощенні діяльності банків в умовах війни для підтримки їхнього фінансового стану і спроможності до кредитування: були внесені зміни до законодавства, щодо застосування заходів впливу за порушення банками нормативів, банки отримали можливість реалізувати кредитні канікули, право на невраховування прострочки за кредитами під час оцінювання кредитного ризику, реструктуризацію кредитів, пов'язаних з фінансовими труднощами боржників (через російську агресію), без визнання дефолту за такими кредитами. Дані заходи сприяли гнучким діям для роботи банків зі своїми корпоративними позичальниками та пошуків оптимальних графіків і умов обслуговування боргу, але визвало зниження процентних доходів не зважаючи на поступове зростання середньої процентної ставки (рис. 8).

З рис. 8 видно, що середня процентна ставка за наданим кредитами з листопада 2021 року по листопад зросла майже вдвічі (з 9,1% до 17,1%), а обсяг отриманих процентів скоротився теж удвічі: 326,6 млн. грн. у листопаді 2021 року проти 167,3 млн. грн. у листопаді 2022 року. Це свідчить про наявність пільг та реструктуризацію заборгованості за позиками.

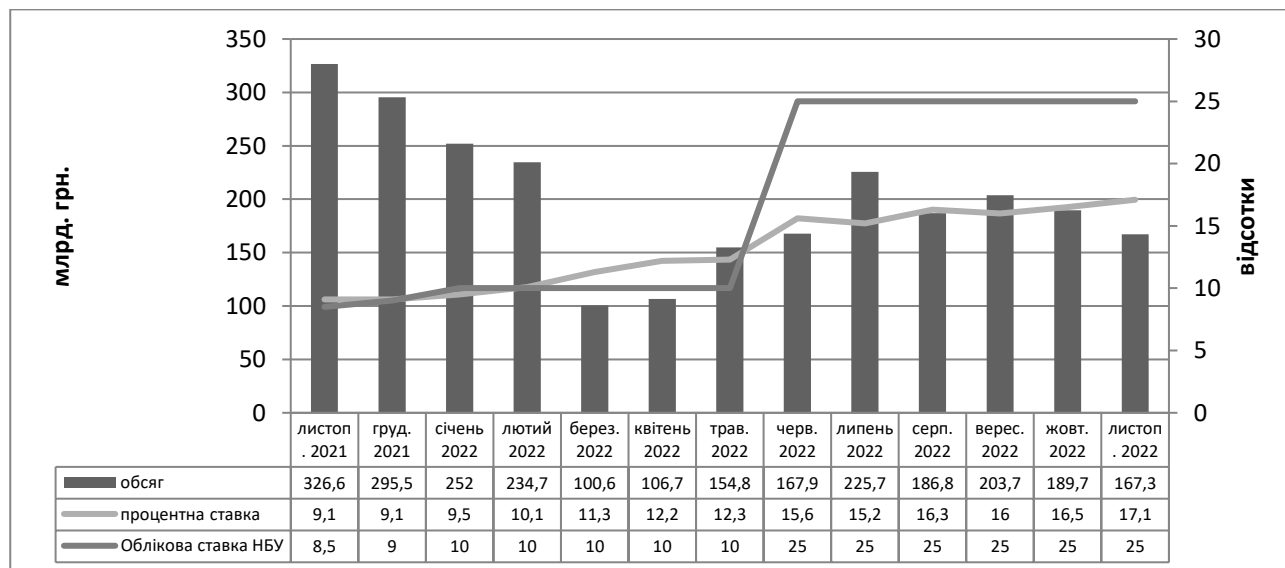

Рис. 8. Середня процентна ставки за кредитами нефінансовим
корпораціям за 2021 – 2022 роки

Джерело: розроблено за даними [114]

Порівнюючи стан корпоративного кредитування в світі за досліджуваний період відзначимо, що згідно з даними банків Єврозони, чистий попит компаній на кредити знизився в четвертому кварталі 2022 року (чистий відсоток -11%, після 13% у 3 кварталі 2022 року). Це перше падіння попиту з початку 2021 року. Попит на кредит зменшився в чистому вираженні для МСП (чистий відсоток -17%) і великих фірм (чистий відсоток -11%), в основному для довгострокових позик (чистий відсоток -19%), тоді як для короткострокових кредитів він залишився в цілому незмінним (чистий відсоток -1%). Основною причиною спаду попиту банки назвали підвищення процентних ставок за кредит [117].

У той час, як в Європі попит на кредити в бізнес знижувався, спостерігається жваве зростання корпоративного кредитування в банках більшості країн Азії. Так, у Китаї кредитування бізнесу зростає третій рік поспіль, як свідчить Центральний банк Китаю банківські кредити в бізнес досягли рекордних 21,31 трлн юанів у 2022 році проти 19,95 трлн юанів (2023, Центральний банк Китаю) у 2021 році – попереднього рекорду [118]. За інформацією Державного банку Індії, індійські банки розширюють кредитування місцевих корпорацій найшвидшими темпами вже понад вісім років, що свідчить про початок нового приватного інвестиційного циклу в п'ятій за величиною економіці світу, коли зростання у великих розвинутих економіках і Китаї сповільнюється [119]. Позики для бізнесу та промисловості користуються великим попитом у Сінгапурі, виступаючи важливими інструментами для фінансування інвестиційних проектів у енергетиці, важкій промисловості та інших секторах [120].

Порівняємо для прикладу темпи зростання кредитів бізнесу в цілому по банкам світу за 2022 рік з темпами зростання даних кредитів в банках України та колишніх країн Радянського Союзу – Естонії (Європа) та Казахстану (Азія) (рис.9). Отже, на рис. 9 продемонстрована розглянута вище тенденція розвитку банківського кредитування бізнесу – зниження темпів надання кредитів в європейській країні та їх зростання в країні азіатського континенту.

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

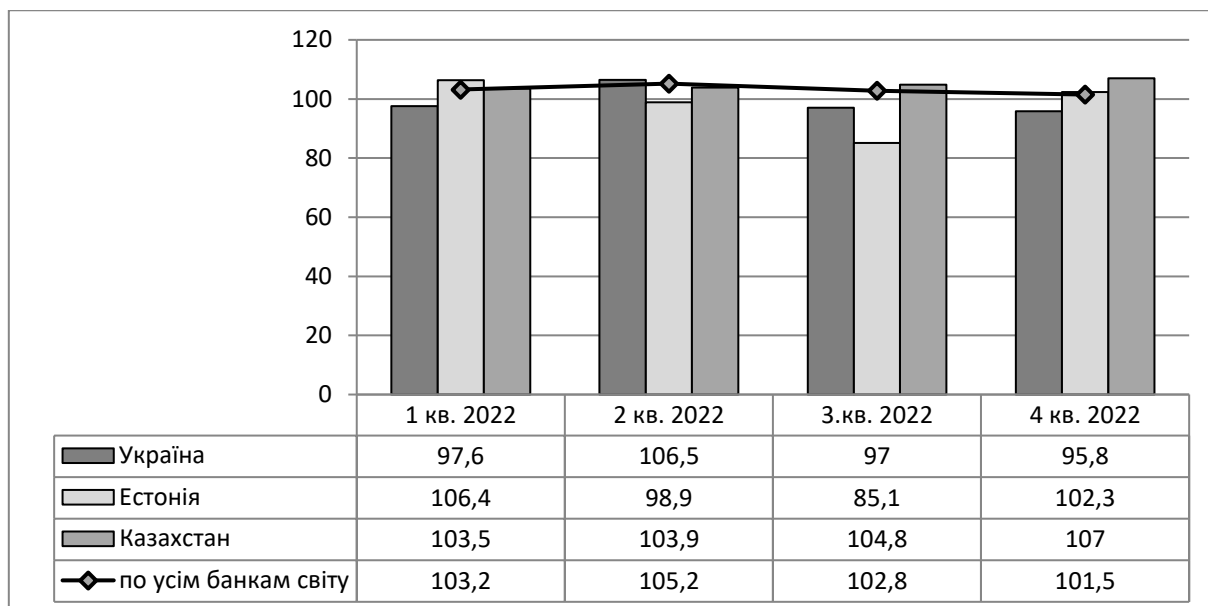

Рис.9. Щоквартальні темпи зростання корпоративного банківського
кредитування в 2022 році за країна світу, %

Джерело: розроблено за [114,121,122,123]

Зауважимо, що біля 70% банківського корпоративного портфелю станом на кінець 2022 року приходилось на 5 банків, при чому 4 з них – з державною власністю. Найкрупнішим кредитором бізнесу за гривневими кредитами залишається АТ КБ «Приватбанк» - 199,3 млрд. грн., хоча 75% портфеля складають кредити, надані до 2016 року; другим – АТ «Ощадбанк» (102 млрд. грн.). Також в ТОП-5 входять: АТ «Укрексімбанк» (90,5 млрд. грн.); АТ АБ «Укргазбанк» (70,8 млрд. грн.) та АТ «Райффайзен Банк Аваль» – 64,1 млрд. грн. (рис. 10).

Як видно з рис. 10, за валютними кредитами АТ КБ «Приватбанк» навіть не входить до п'ятірки лідерів кредитування. Основні кредитори - знову ж такі банки з державною власністю: АТ «Ощадбанк» (48,0 млрд. грн.). Також в ТОП-5 входять: АТ «Укрексімбанк» (43,9 млрд. грн.); АТ АБ «Укргазбанк» (32,4 млрд. грн.). АТ «Райффайзен Банк Аваль» опинився на 5 місці (22,1млрд. грн.), четверте місце посів АТ «Сенс Банк» (27,1млрд. грн.).

Традиційно у фокусі уваги Укрексімбанку перебувають компанії, які розширюють виробництво, започатковують нові напрями бізнесу та займаються зовнішньоекономічною діяльністю. Якщо до початку військової агресії

Укрексімбанк спрямовував свою діяльність більше у бік підтримки вітчизняних експортерів як основної рушійної сили розвитку економіки держави, то в сучасних умовах гостро постає питання підтримки також українських імпортерів з метою відновлення зруйнованої інфраструктури, виробництва, придбання критично необхідних товарів та обладнання [108]

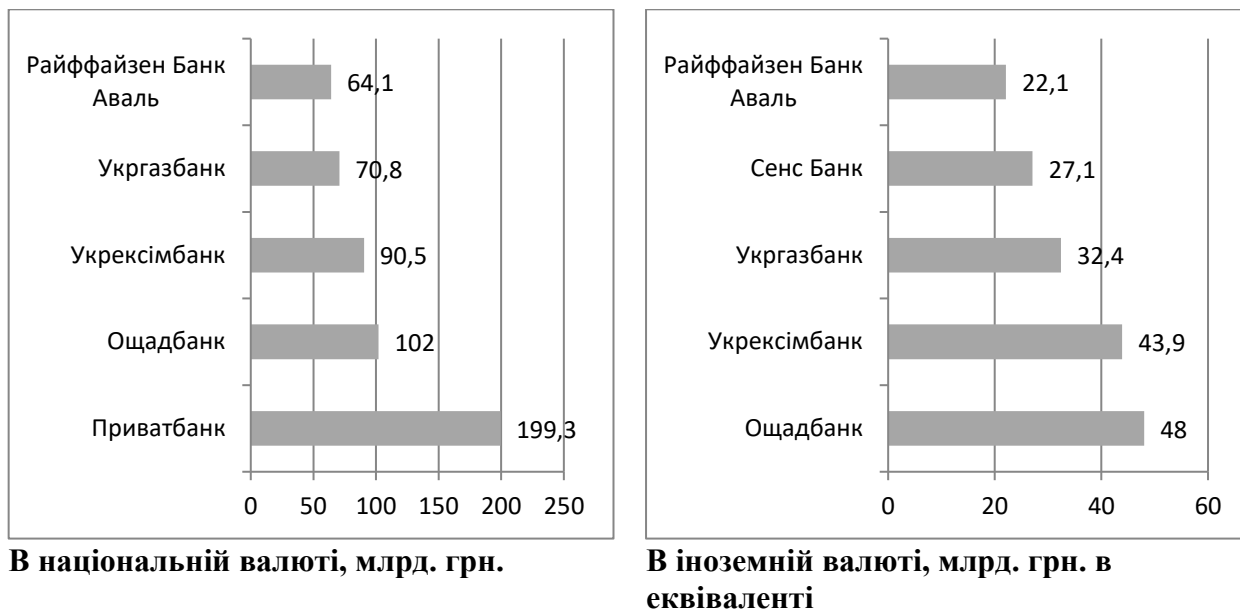

Рис. 10. ТОП-5 банків за обсягом кредитного портфеля корпоративних клієнтів станом на 01.01.2023 року

Джерело: розроблено автором за [114]

Отже, розглянемо напрямки кредитних коштів банків-лідерів корпоративного кредитування (табл. 1). Основними галузями господарства, в які зазначені банки направляють кредитні кошти є, насамперед, постачання газу та електрики; АПК; інфраструктура.

З табл. 1 видно, що пріоритетними галузями кредитування у банків-лідерів є енергетика, агропромисловий комплекс, інфраструктура, оптова торгівля промисловість, яким надається державна підтримка.

З ціллю надання державної підтримки суб'єктам підприємництва малого та середнього бізнесу в 2020 році Урядом України була затверджена програма «Доступні кредити 5-7-9%», яка стала двигуном кредитування ММСП як антикризова підтримка в умовах карантину в 2020 – 2021 роках хоча спочатку

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

була ініційована для стимулювання інвестиційного кредитування. В період повномасштабних військових дій в 2022 році пільгове кредитування стало важливою запорукою виживання бізнесу в складних умовах воєнного стану.

Таблиця 1

Сектора економіки на яких зосереджено надання кредиту банками-
лідерами корпоративного кредитування

Банк	Галузь	Видано станом на 01.01.2023 р., млрд. грн.
Приватбанк	Роздрібна торгівля	96,45
	Оптова торгівля	33,69
	Сільське господарство	12,44
Укрексімбанк	Енергетика	29,0
	АПК	15,5
	Інфраструктура	8,2
	Торгівля	7,4
	Промисловість	7,2
Ощадбанк	Оптова торгівля	21,9
	Енергетика	20,39
	Сільське господарство	13,55
Укргазбанк	Енергетика	12,82
	Оптова торгівля	9,24
	Сільське господарство	7,27
Райффайзен Банк Аваль	АПК	23,72
	Оптова торгівля	13,36
	Виробництво харчових продуктів	8,92

Джерело: розроблено автором за [124, 125, 126, 127, 128]

Програма встановлює загальні вимоги до позичальників, остаточний вибір клієнтів здійснюють уповноважені банки. Станом на початок 2023 року в програмі приймають участь 45 банків.

Особливість програми спочатку полягала в тому, що підприємець може звернутися до банку та отримати кредит під ринкові відсотки, але частка відсоткової ставки банку при цьому компенсувалась державою. Рівень відсоткової ставки складає 5-9% річних, у залежності від розміру бізнесу та кількості робочих місць, створених підприємцем. Найвигідніші умови – 5% – держава пропонувала новоствореним малим підприємцям, з кількістю робочих місць - щонайменше два. Діючі підприємства із зареєстрованим капіталом 20-50 млн грн мали можливість отримати кредити під 9% річних.

У 2022 році програма була розширена відповідно до рішення Уряду від 18 березня. Право отримання кредиту (максимально 60 млн грн) надається будь-якому бізнес протягом дії воєнного стану та місяць після його завершення під 0%, після цього процентна ставка збільшується до 5%. Схвалені договори станом на кінець 2022 року за даними Звіту про фінансову стабільність НБУ наведені на рис. 11.

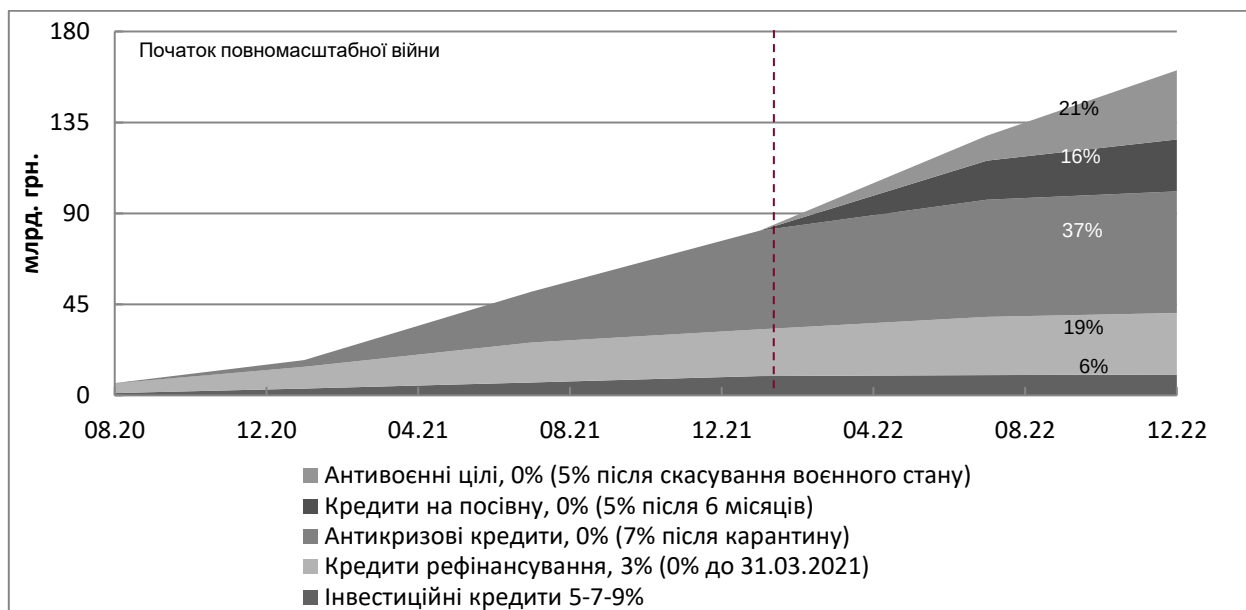

Рис. 11. Укладені кредитні договори за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» за напрямками кредитування
Джерело: розроблено автором за [115]

Отже станом на початок 2023 року в рамках програми «Доступні кредити 5-7-9%» суб'єкти підприємництва отримали від уповноважених банків 52 852 кредити на загальну суму 165,77 млрд грн, з яких 33 996 – від банків державного сектору економіки на загальну суму 66,26 млрд гривень. За час дії воєнного стану в Україні у рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» укладено 18 030 кредитних договорів на загальну суму 76,15 млрд грн (у тому числі банками державного сектору – 13 520 кредитних договорів на суму 39,62 млрд грн). Програму реалізує Фонд розвитку підприємництва (ФРП). Єдиним учасником ФРП є Уряд України в особі Міністерства фінансів України, що координує усі аспекти діяльності Фонду [129].

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

За даними Фонду розвитку підприємництва, через який реалізується програма, на 27.03.2022 року в рамках даної програми фактично діє 23999 кредитних договорів на загальну суму 95,96 млрд грн. [129]. Розподіл коштів за напрямками представлено на рис. 12.

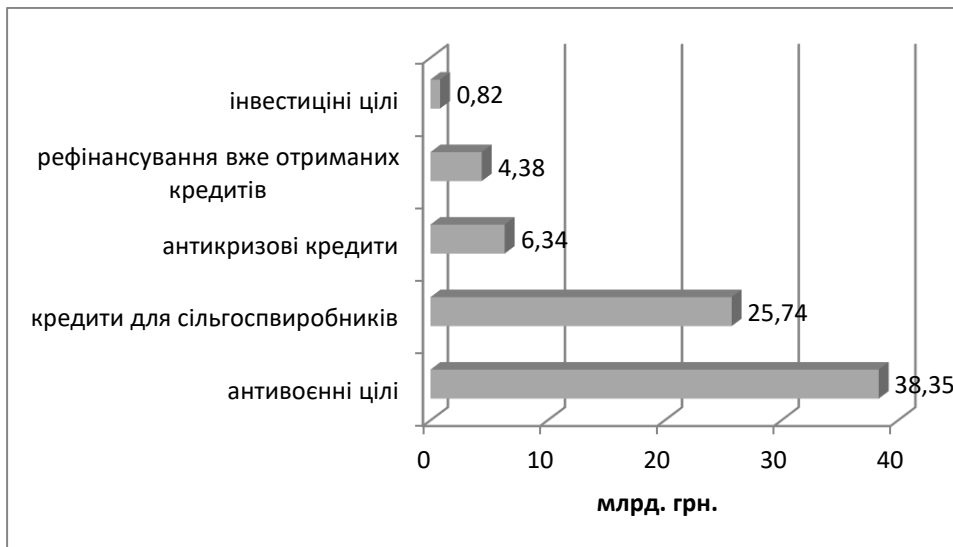

Рис. 12. Кредити, надані банками за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» станом на 01.03.2023 року за цілями
Джерело: розроблено автором за даними [115]

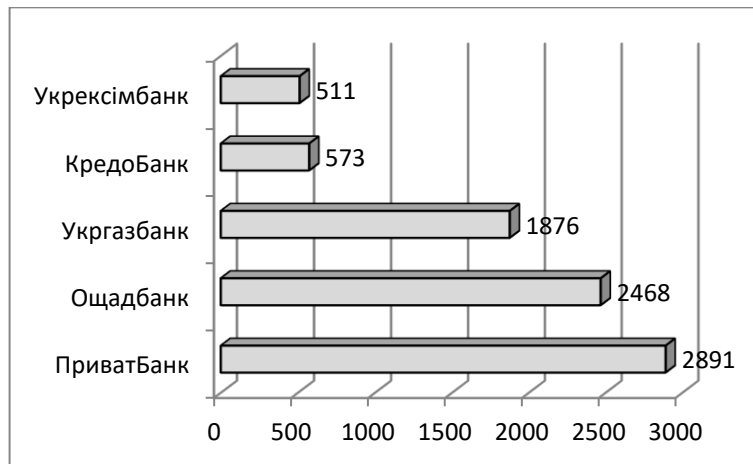
Як видно з рис. 12, 40% кредитних коштів спрямовано на антивоєнні цілі, 26% - на підтримку сільгоспвиробників. Зростання обсягу надання пільгових кредитів в 2022 році значно збільшило витрати уряду на компенсацію відсотків. Так за минулий рік заплановано сплатити банкам більше ніж 9 млрд. грн. Сплата компенсаційних витрат здійснюється з затримкою, що стримує банки від продовження програми.

Розглянемо більш детально деякі статистичні дані по зазначеній програмі. Так на рис. 13 наведені банки-лідери програми «Доступні кредити 5-7-9%» за цілями направленості кредитів станом на початок березня 2023 року. Отже, на початок березня 2023 року Райффайзен Банк Аваль є лідером в зазначеній програмі по наданню кредитів на антикризові цілі (10404 млн. грн.) та рефінансування (5282 млн. грн). ПриватБанк більш ніж інші банки-учасники програми «Доступні кредити 5-7-9%» надав кредитів на інвестиційні цілі (2891 млн. грн.).

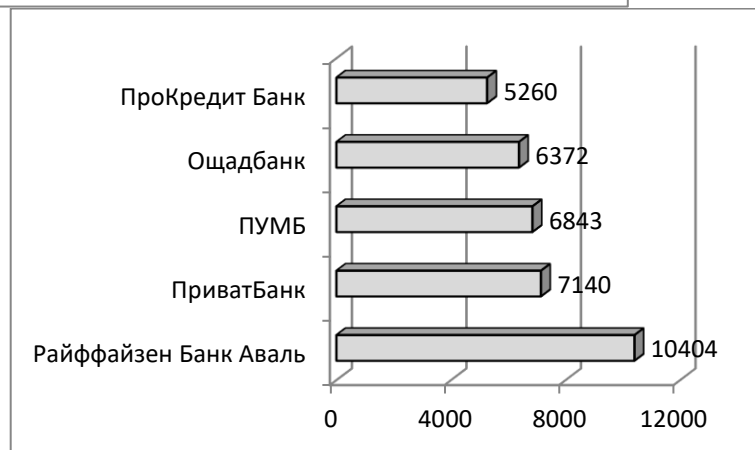
SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

Якщо розглядати структуру наданих кредитів за програмою пільгового кредитування за регіонами, то можна побачити, що вона неоднорідна. Найбільше кредитів отримано підприємцями м. Києва та області, Одеської, Львівської, Дніпропетровської та Харківської областями. На них припадає 45% загального обсягу наданих кредитів.

**Інвестиційна
ціль, млн.
грн.**

**Антикризова
ціль, млн. грн.**

Рефінансування, млн. грн.

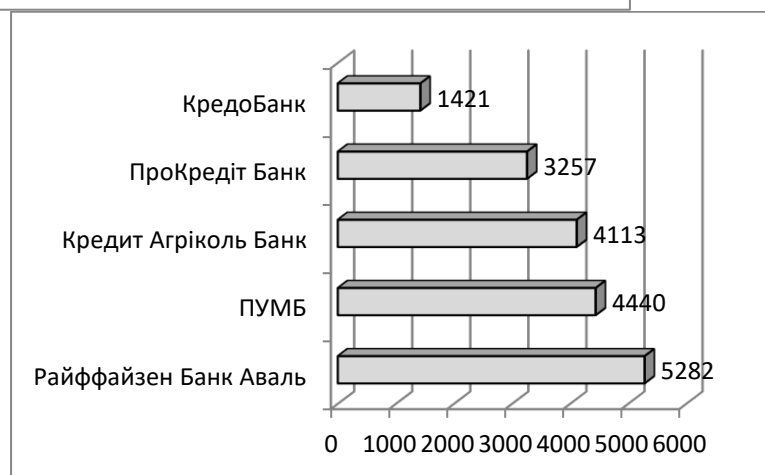

Рис.13. Банки-лідери програми «Доступні кредити 5-7-9%» за цілями направленості кредитів станом на початок березня 2023 року

Джерело: розроблено автором за даними [129]

Структура наданих кредитів по програмі «Доступні кредити 5-7-9%» за регіонами станом на початок березня 2023 року наведена на рис. 14.

Рис. 14. Структура наданих кредитів по програмі «Доступні кредити 5-7-9%» за регіонами станом на 01.03. 2023 року

Джерело: розроблено автором за даними [129]

На 2023 рік урядом планується збереження ключової ролі даної програми, але визначається необхідність ревізії її дизайну у зв'язку з виникненням нових економічних викликів в умовах високих ризиків воєнного часу.

Таким чином, на основі проведеного аналізу динаміки обсягів кредитів, що надані бізнесу банківською системою України за останній рік і факторів впливу на даний обсяг, можемо стверджувати, що умовах продовження існуючої на сьогодні політичної та економічної ситуації в країні, корпоративне кредитування на найближчий час має тенденцію до скорочення. Доцільним вважається провести аналіз факторів, окрім умов непередбачуваної сили, що вплинули на це скорочення.

До кількісних методів прогнозування та планування входять: метод ковзної середньої, екстраполяція, регресійні моделі, структурні моделі та інтегровані системи прогнозування тощо.

Найбільш якісним інструментом прогнозування, який можливо адаптувати до прогнозування податкових надходжень є регресійні та трендові моделі. На практиці застосовують різні моделі трендових рівнянь, що залежить

від особливостей вихідних даних про надходження податків до бюджетів різних рівнів. За графічною формою тренду розрізняють такі види рівнянь (рис. 15.).

Побудова моделей тренду різних типів (лінійна, степенева, гіперболічна, параболічна, експоненціальна) обумовлена необхідністю встановлення типу моделі тренду, яка б найточніше відображала поведінку вихідних даних, існуючу тенденцію розвитку і за допомогою якої можна було б робити найточніші і надійдовірніші прогнози.

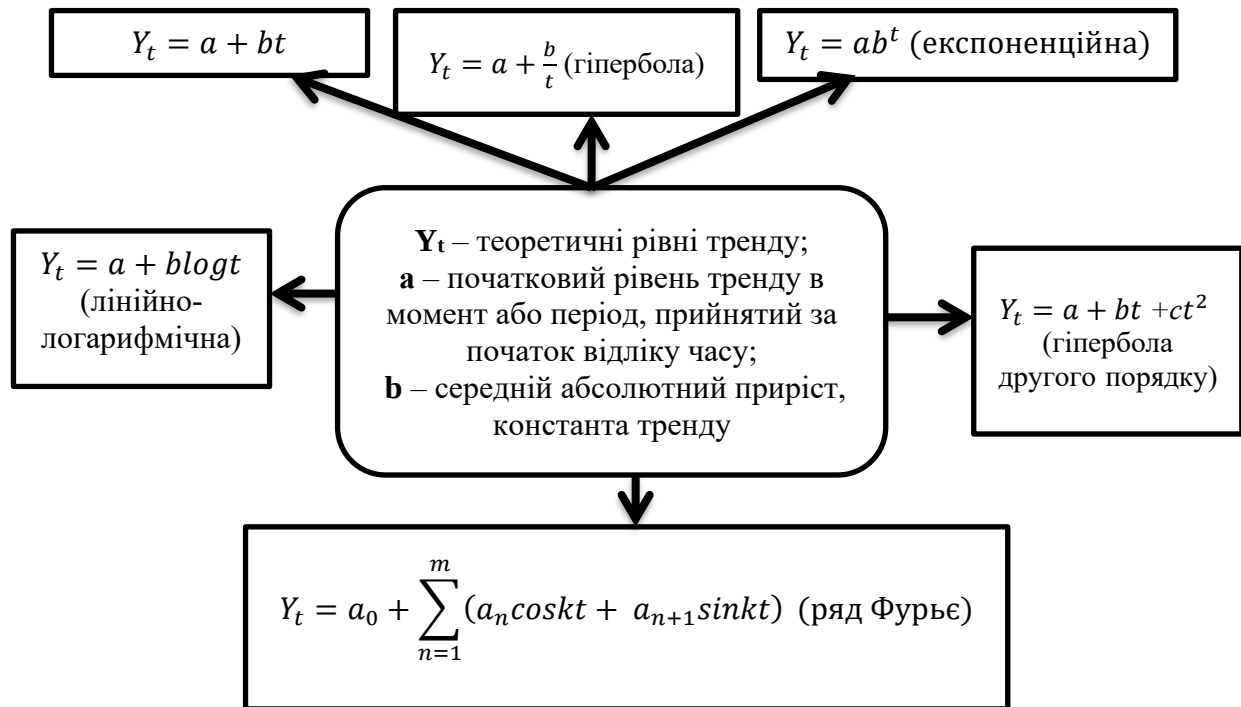

Рис. 15. Види трендових рівнянь
Джерело: розроблено за [130]

Кількісним критерієм адекватності побудованого тренду реальній динаміці значень показника служить коефіцієнт детермінації R^2 [130]:

$$R^2 = \frac{\sigma_Y^2}{\sigma_y^2} \quad (1)$$

де σ_Y^2 – дисперсія теоретичних рівнів динамічного ряду;

σ_y^2 – дисперсія емпіричних рівнів динамічного ряду;

Були побудовані найпростіші моделі трендів, на основі яких обчислювалися прогнозні значення обсягів корпоративного кредитного портфелю банків України на березень – травень 2023 року. Прогнозна модель

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

може бути описана практично будь-яким видом алгебраїчного рівняння. Найважливіша вимога до економіко-математичної моделі полягає в її можливості адекватного відображення економічних процесів. Для обґрунтування надійності, достовірності та якості кожної моделі розраховується система показників. Нами побудовано декілька моделей трендів за різними формулами.

Таблиця 2

Параметри рівняння трендів показників для прогнозування обсягів
корпоративного кредитного портфелю банківського сектору України в 2022 та
2023 роках

№ з/п	Формула тренду	Вид функції	R ²
1	$y = -10,319 t + 839,84$	лінійна	0,9749
2	$y = -0,4107t^2 - 6,66226t + 833,68$	параболічна другого ступеню	0,9811
3	$y = 0,1652 t^3 - 2,6403t^2 + 1,8827t + 825,5$	параболічна третього ступеню	0,9846
3	$y = 840,96e^{-0,013t}$	експоненційна	0,9731
4	$y = 838,67t^{-0,042}$	степенева	0,8405
6	$y = -33,5 \ln(t) + 837,81$	логарифмічна	0,8472

Джерело: розроблено автором

Найсуттєвішою оцінкою моделі, як нами вже зазначалось вище, є встановлення щільності зв'язку між фактором і досліджуваним показником. Показниками щільності зв'язку є: для парної лінійної моделі – коефіцієнт парної лінійної кореляції (R), для нелінійних моделей – парне кореляційне відношення (η). Показники щільності зв'язку змінюються в таких інтервалах [130]:

$$+1 \geq R(\eta) \geq 0. \quad (2)$$

Щільність зв'язку підтверджують висновки з таких значень показників (шкала Чеддока):

$r \eta \leq 0,5$ – зв'язок слабкий ,

$0,7 \geq r \eta \geq 0,5$ – зв'язок середній,

$r \eta \geq 0,7$ – зв'язок сильний.

Парне кореляційне відношення (η) найвище в параболічній формулі третього ступеня, воно дорівнюється 0,99, що свідчить про сильний зв'язок.

Отримана величина свідчить про те, що зміна тимчасового періоду t істотно впливає на тренд (y).

Нагадаємо, що коефіцієнт детермінації (R^2) відображає частку впливу відібраних факторів на величину результативного показника. R^2 у параболічній формулі третього ступеня дорівнюється 0,9848 і означає, що в 98,5% випадків t впливає на y , чи іншими словами: точність підбору рівняння тренду – висока.

Крім щільності зв'язку для оцінки адекватності рівняння тренду реальним процесам використовується також низка показників, серед яких варто виділити середнє відносне відхилення між фактичними і розрахунковими значеннями функції (середня помилка апроксимації) [130]:

$$\bar{\varepsilon} = \frac{1}{n} \sum \frac{|y_t - y_t|}{y_t} 100. \quad (3)$$

Чим нижча величина $\bar{\varepsilon}$, тим вища якість рівняння. Помилка апроксимації в межах 5%-7% свідчить про хороший підбір рівняння тренду до початкових даних.

На основі щомісячних даних обсягу корпоративного кредитного портфеля банків, починаючи з липня 2022 року по лютий 2023 року включно побудовано графік прогнозного тренду обсягів портфелю на березень – травень 2023 року за найбільш якісною моделлю – поліноміальною функцією третього ступеня (рис. 16).

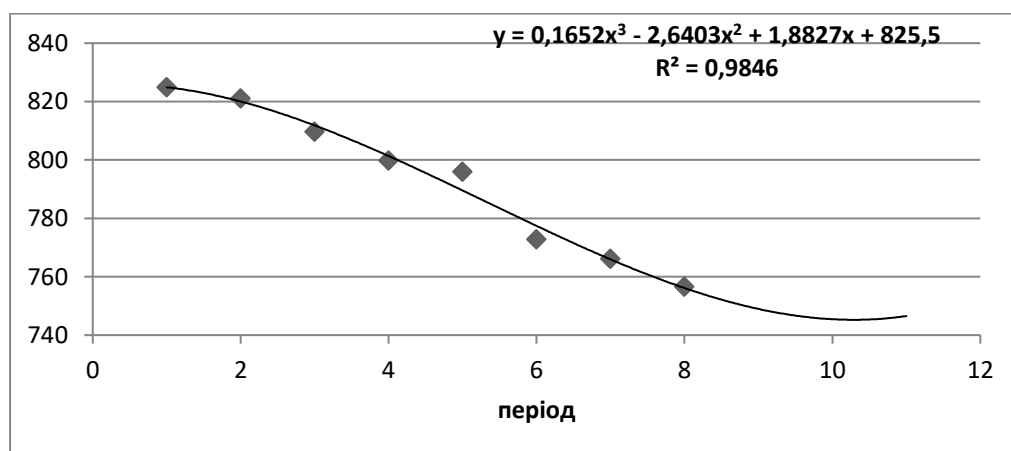

Рис. 16. Побудова прогнозного тренду обсягів кредитування бізнесу банківської системи України на березень – травень 2023 року

Джерело: розроблено автором

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

Для визначення точності прогнозу в табл. 3 порівняємо фактичні дані та прогнозні розрахунки обсягу наданих кредитів. Прогноз можна вважати достовірним, тому похибка, дорівнює 0,5%.

Таким чином, за умови продовження воєнного стану валовий кредитний портфель корпоративних клієнтів банків України може скоротитись станом на початок червня 2023 року до 746,6 млрд. грн., що на 3,4% нижче обсягу на початок 2023 року. З урахуванням зниження якості кредитів та відповідного зростання резервів, слід очікувати зниження чистих кредитів на рівні 7%.

Таблиця 3

Фактичні та прогнозні дані обсягу корпоративного кредитного портфелю банків України за 2022 – 2023 роки, млрд. грн.

Період	Дата	Факт	Прогноз	Відхилення від факту	Період	Дата	Факт	Прогноз	Відхилення від факту
1	Липень 2022	824,9	824,9	0	7	Січень 2023	766,2	766,0	0,2
2	Серпень 2022	821,1	820,0	1,1	8	Лютий 2023	756,6	756,2	0,4
3	Вересень 2022	809,7	811,8	-2,1	9	Березень 2023		751,0	
4	Жовтень 2022	799,8	801,4	-1,6	10	Квітень 2023		749,5	
5	Листопад 2022	796	789,6	6,4	11	Травень 2023		747,1	
6	Грудень 2022	772,9	777,4	-4,5	12	Червень 2023		746,6	

Джерело: розроблено автором

Для уповільнення падіння даних показників, враховуючи рекомендації деяких науковців [131], пропонуємо для банківської системи та уряду країни: не допустити нову кризу довіри до банків і банківської системи; не допустити згорання програм пільгового цільового кредитування та вдосконалити механізм державних дотацій відсоткових ставок за інноваційними кредитами і кредитами у пріоритетні галузі економіки; вирішити проблему здешевлення собівартості джерел фінансування.

В таких умовах посилюється увага до збереження ефективності управління кредитними операціями з ціллю дотримання довоєнних показників доходності кредитних портфелів банків та умовою мінімізації кредитних ризиків. Саме

тому для банківської системи України питання підвищення ефективності кредитного менеджменту кожного банку стає найбільш актуальним, оцінка його якості стає рушійним мотивом для удосконалення управління активними операціями. Рекомендуємо систему оцінки якості кредитного менеджменту в банках на основі бально-вагового методу. Розглянемо методику методу на АТ «Райффайзен Банк Аваль», який входить до п'ятірки лідерів-банків по обсягам корпоративного кредитного портфеля.

Сутність бально-вагового методу (метод оціночних карт) передбачає оцінку досліджуваного параметра в порівнянні з заходами щодо його мінімізації. Шляхом експертного опитування вибираються інформативні критерії із визначенням їх відносної значимості (вагові коефіцієнти). Потім вони зводяться в таблиці (оціночні карти) та оцінюються за допомогою різних шкал. Результати підлягають обробці з урахуванням вагових коефіцієнтів та зіставленню в розрізі напрямів діяльності банку, окремих видів операцій, послуг та інших угод.

Цей метод в банківській практиці використовується в основному для оцінки ризиків, наприклад, операційного ризику, ризику ліквідності, ризику ділової репутації. Вибравши найбільш вагомі показники, що характеризують управління кредитним портфелем банку на основі обробки нормативної літератури, звітів НБУ та фінансових звітів банків України, розроблено авторську методику оцінки, адаптовану до кредитного менеджменту. Використання цього методу буде сприяє виявленню слабких і сильних сторін у керуванні якістю кредитного менеджменту.

Даний метод дозволяє сформулювати експертний висновок з питання результативності роботи кредитного підрозділу банку та стійкості його ринкової позиції і є вдосконаленою альтернативою традиційним підходам оцінки ефективності управління кредитуванням у комерційному банку.

Якість будь-якого менеджменту, у тому числі і кредитного, інтегрує у собі внутрішню визначеність - сукупність власних характеристик менеджменту, яка найповніше розкривається з позицій системного підходу та зовнішню

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

визначеність - ступінь відповідності цих характеристик встановленим вимогам, що орієнтують підприємство на ефективне функціонування та сталий розвиток.

Отже, у рамках бально-вагового методу критерії оцінки якості кредитного менеджменту розбиті нами на чотири блоки: оцінка якості активів; оцінка прибутковості; операційна ефективність; стратегічне позиціонування.

Якість активів полягає в тому, наскільки вони сприяють досягненню основної мети діяльності комерційного банку — його прибутковою і стабільною роботи [132, с. 78]. Якщо банк має якісні активи, то навіть при мінімальному розмірі власного капіталу він може стабільно й ефективно функціонувати.

Оцінка якості активів повинна мати всебічний характер, який враховує не лише фінансові аспекти, але також якість бізнес-середовища, корпоративного управління та залежності від ринкової кон'юнктури. Для оцінки якості активів з урахуванням кредитного менеджменту були обрані наступні показники: (табл. 4).

Таблиця 4

Критерії бальної оцінки активів як складової якості кредитного менеджменту

Критерії	Оцінка в балах			
	5	3	-3	-10
Показник якості позичок (A_1) – питома вага безнадійних позичок у загальному обсязі позичок	≤ 4	> 4 ≤ 12	> 12 ≤ 20	> 20
Показник ризику втрат (A_2) – процентне відношення не покритих резервами активів, до власних коштів (капіталу) банку	≤ 15	> 15 ≤ 60	> 60 ≤ 90	> 90
Показник частки прострочених позичок (A_3) – питома вага прострочених позичок у загальному обсязі позичок	≤ 4	> 4 ≤ 8	> 8 ≤ 18	> 18
Показник розміру резервів на втрати з позик та інших активів (A_4) відсоткове відношення розрахункового резерву на можливі втрати з позик до власних коштів (капіталу) банку	≤ 10	> 10 ≤ 15	> 15 ≤ 25	> 25
Показник концентрації кредитних ризиків на одного позичальника (A_5)	≤ 22	> 22 ≤ 25	25	> 25
Показник концентрації кредитних ризиків на пов'язану з банком особу (A_6)	≤ 22	> 22 ≤ 25	25	> 25

Джерело: розроблено автором

Прибутковість виступає періодично відновлюваною можливістю комерційного банку, а також гарантією кредитоспроможності і його можливості вийти із скрутного становища. Доходи, витрати і прибуток або збиток, чистий прибуток всі ці показники описують фінансовий стан банківської установи.

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

Прибутковість комерційного банку генерується в результаті виконання кредитних, розрахункових, грошових операцій і інших різновидів діяльності комерційного банку [133, с. 4].

Зміст та характеристика обраних критеріїв блоку оцінки прибутковості, що включає показники, відображені у табл.5.

Таблиця 5

Критерії бальної оцінки прибутковості як складової якості кредитного
менеджменту

Критерії	Оцінка в балах			
	5	3	-3	-10
Показник прибутковості активів D_1 – відсоткове відношення (у відсотках річних) фінансового результату до середньої величини активів	$\geq 1,4$	$< 1,4$ $\geq 0,7$	$< 0,7$ ≥ 0	< 0
Показник прибутковості капіталу D_2 , відсоткове (у відсотках річних) відношення фінансового результату до середньої величини капіталу	≥ 4	< 4 ≥ 1	< 1 ≥ 0	< 0
Показник структури витрат D_3 , відсоткове ставлення адміністративно-управлінських витрат до чистих доходів (витрат)	≥ 60	< 60 ≥ 85	< 85 ≥ 100	< 100
Показник чистої процентної маржі D_4 , відсоткове відношення (у відсотках) чистих процентних доходів до середньої величини активів	≥ 5	< 5 ≥ 3	< 1 ≥ 0	< 0
Показник чистого спреда від кредитних операцій D_5	≥ 12	< 12 ≥ 8	< 8 ≥ 4	< 4

Джерело: розроблено автором

Поняття «операційна ефективність» включає у собі здатність здійснювати типові операції із мінімальними витратами внутрішніх ресурсів організації, і навіть виконувати подібні види діяльності краще, ніж роблять конкуренти.

Стратегічне позиціонування означає здійснення відмінних від конкурентів видів діяльності чи виконання такої діяльності, але іншими шляхами. Стратегічне позиціонування демонструє створення унікальної та вигідної позиції, заснованої на здійсненні видів та напрямів діяльності, відмінних від діяльності конкурентів, у заданих умовах.

Вважаємо, що операційна ефективність банку забезпечує отримання цільової прибутковості, а стратегічне позиціонування, орієнтовану підтримку та розширення ринків збуту, – можливості розвитку бізнесу. Критерії бальної

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

оцінки операційної ефективності та стратегічного позиціонування наведені в табл. 6.

Таблиця 6

Критерії бальної оцінки операційної ефективності та стратегічного позиціонування

Операційна ефективність	Оцінка в балах
Прибутковість кредитного портфеля не нижча за середньоринкову і не знижується за аналізований період. Частка простроченої заборгованості та відсоток резервування не вищий за середньоринковий рівень і не збільшується за аналізований період. Коефіцієнт випередження процентних доходів більше 2. Коефіцієнт забезпеченості кредитів заставною масою понад 1.	5
Прибутковість кредитного портфеля трохи нижче середньоринкового рівня (не більше ніж на 3 процентних пункти) і є факт її несуттєвого зниження за аналізований період. Частка простроченої заборгованості та відсоток резервування на 5% вищий за середньоринковий рівень і не збільшується за аналізований період. Коефіцієнт випередження процентних доходів в інтервалі 1-2. Коефіцієнт забезпеченості кредитів заставною масою понад 1	3
Прибутковість кредитного портфеля нижча від середньоринкового рівня (більше, ніж на 3%) і простежується стійке зниження за останні 6 місяців. Показники частки простроченої заборгованості та відсотка резервування вищі за середньоринковий рівень більш ніж на 5%. Коефіцієнт випередження відсоткових доходів менше ніж 1. Коефіцієнт забезпеченості кредитів заставною масою менше ніж 1.	-3
Стратегічне позиціонування	
Приріст частки ринку та кредитного портфеля. Частка ринку незмінна, зазначається збільшення кредитного портфеля. Програми для підвищення лояльності клієнтів. Висока клієнтоорієнтованість співробітників.	5
Не спостерігається приросту частки ринку та кредитного портфеля. Програми підвищення лояльності лише стосовно великих клієнтів. Висока/середня клієнтоорієнтованість співробітників	3
Зниження частки ринку та кредитного портфеля. Немає програм підвищення лояльності клієнтів. Недостатня клієнтоорієнтованість співробітників	-3

Джерело: розроблено автором

Після оцінки всіх складових якості кредитного менеджменту банку проводиться підрахунок загальної кількості балів Бкм за такою формулою:

$$\text{Бкм} = 0,3 \text{ Ба} + 0,3 \text{ Бд} + 0,2 \text{ Бо} + 0,2 \text{ Бп}, \quad (4)$$

де Ба - кількість балів, отриманих при оцінці якості активів;

Бд - кількість балів, отриманих в оцінці доходності;

Бо - кількість балів отриманих при оцінці операційної ефективності,

Бп - кількості балів, отриманих при оцінці стратегічного позиціонування.

Вагові коефіцієнти моделі визначаємо експертним шляхом.

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

Залежно від кількості балів, комерційні банки за якістю кредитного менеджменту групуються в класи (табл. 7). За результатами проведеного аналізу у банках, які отримали найбільшу кількість балів, рівень якості кредитного менеджменту оцінюється як високий, ефективний, і навпаки, у банках останньої групи рівень якості визнається низьким, неефективним.

Таблиця 7

Шкала підсумкової оцінки якості кредитного менеджменту комерційного банку

Кількість балів	Клас
Більше 18	I клас. К І - якість кредитного менеджменту висока, ефективна. До класу відносяться банки, в управлінні кредитною діяльністю яких не виявлені поточні труднощі, а саме банки, за якими активи, прибутковість, операційна ефективність і стратегічне позиціонування оцінюються як високі
Від 10 до 18	Клас II. Якість кредитного менеджменту середня, задовільна. До класу відносяться банки, що не мають поточних труднощів, але в управлінні кредитною діяльністю яких виявлено недоліки, які у разі їх неусунення можуть призвести до виникнення труднощів у найближчі 12 місяців. Оцінка активів, дохідності характеризується як задовільна, операційна ефективність і стратегічне позиціонування не нижче середнього.
Нижче 10	III клас - Якість кредитного менеджменту погана, неефективна. До 3 класу відносяться банки, які мають суттєві недоліки в управлінні кредитною діяльністю, не усунення яких може в найближчі 12 місяців призвести до виникнення ситуації, що загрожує законним інтересам їхніх вкладників та кредиторів. Оцінка активів, прибутковості характеризується як сумнівні, операційна ефективність та стратегічне позиціонування – низьке

Джерело: розроблено автором

Для визначення ефективності застосування даної методики в банківській практиці була проведена оцінка якості кредитного одного з системних банків України – АТ «Райффайзен Банк Аваль».

Райффайзен Банк Україна завершив 2022 рік із прибутком 1,5 млрд грн, що майже в 3 рази менше результату довоєнного року, який складав 4,6 млрд грн. Довіра клієнтів, лідерські позиції на ринку, ефективне управління доходами, ризиками та видатками зумовили зростання операційного прибутку Райффайзен Банку у 2022 році майже вдвічі до 11,4 млрд грн.

Разом з тим банк збільшив відрахування у резерви на покриття можливих кредитних та операційних ризиків, спричинених війною, на 9,5 млрд грн. Частка непрацюючих активів у кредитному портфелі банку за рік зросла до 14%. Недоотримані доходи від комісійних та процентних операцій, а саме від

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

скасування комісій та «кредитних канікул» клієнтам оцінюються банком у 400 млн грн. Це зумовило зниження чистого прибутку у 2022 році.

В умовах війни, загальний кредитний портфель банку зріс на 1% до 71,39 млрд грн. Водночас Райффайзен Банк Україна зосередив зусилля на кредитуванні критичних для країни галузей економіки, а саме агросектору, логістики та роздрібною торгівлі, фармацевтики та постачання палива. У 2022 році банк видав 10 млрд грн нових кредитів за рахунок власних коштів та участі у державних програмах. Банк посідає друге місце за обсягами укладених кредитних договорів по програмі «5-7-9%».

Оцінка якості активів та прибутковості як складових якості кредитного менеджменту досліджуваного банку здійснювалась станом на 01.01.2023 року в табл. 8.

Таблиця 8

Бальна оцінка якості активів та прибутковості як складової якості кредитного менеджменту АТ «Райффайзен Банк Аваль» станом на 01.01.2023 року

Показник	Значення	Оцінка (бали)	Показник	Оцінка (бали)	Значення
A ₁	2,8	5	Д ₁	0,71	3
A ₂	7,4	5	Д ₂	5,8	5
A ₃	10,6	-3	Д ₃	55,7	5
A ₄	9,6	5	Д ₄	2,2	3
A ₅	16,0	5	Д ₅	9,1	3
A ₆	14,0	5			
Разом		22	Разом		19

Джерело: розроблено автором за [128]

Як видно з табл. 8, у АТ «Райффайзен Банк Аваль» висока якість активів, яка може бути знижена збільшенням наявних в банку проблемних позик. На уповільнення темпів банківського кредитування впливає висока частка проблемної кредитної заборгованості, яка накопичується зокрема внаслідок високих кредитних ставок, що збільшують ризик неповернення кредитів, що погіршує якість кредитного портфелю банку. Щодо показників прибутковості банку для оцінки якості кредитного менеджменту, то зазначимо, що за 2022 рік «Райффайзен Банк Аваль» є прибутковим банком і його оцінка другого блоку показників достатньо висока.

SOCIAL FACTORS OF ECONOMIC GROWTH, ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF TOURISM AND MANAGEMENT

Бальну оцінку операційної ефективності та стратегічного позиціонування досліджуваного банку станом на початок 2023 року представимо в табл. 9.

Таблиця 9

Бальна оцінки операційної ефективності та стратегічного позиціонування як
складової якості кредитного менеджменту АТ «Райффайзен Банк Аваль»
станом на 01.01.2023 року

Характеристика показників	Оцінка
Операційна ефективність	
Прибутковість кредитного портфеля не нижча за середньоринкову і не знижується за аналізований період.	5
Частка простроченої заборгованості та відсоток резервування не вищий за середньоринковий рівень але збільшується за аналізований період	3
Коефіцієнт випередження процентних доходів більше 2.	5
Коефіцієнт забезпеченості кредитів заставною масою понад 1.	5
Разом	18
Стратегічне позиціонування	
Приріст частки ринку та кредитного портфеля.	5
Частка ринку незмінна, зазначається збільшення кредитного портфеля.	5
Програми для підвищення лояльності клієнтів.	5
Висока клієнтоорієнтованість співробітників.	5
Разом	20

Джерело: розроблено автором за [128]

Дані табл. 9 свідчать про високу оцінку операційної ефективності та стратегічного позиціонування АТ «Райффайзен Банк Аваль» на початок 2023 року. Підрахувавши загальний показник за формулою (4), визначаємо, що він складає 28,9 бали, що відповідає першому класу якості кредитного менеджменту. Це означає, що у АТ «Райффайзен Банк Аваль» якість кредитного менеджменту висока. Банк не має поточних труднощів, активи, прибутковість, операційна ефективність і стратегічне позиціонування оцінюються як високі.

З метою попередження зниження якості кредитного менеджменту АТ «Райффайзен Банк Аваль», на наш погляд, слід розробити комплекс заходів щодо вдосконалення кредитної політики, що їм проводиться. Можна запропонувати такі загальні рекомендації щодо вдосконалення формування та реалізації кредитної політики для підвищення ефективності діяльності комерційних банків України та забезпечення їх фінансової стійкості в сучасних умовах: розробка та дотримання жорсткіших внутрішньобанківських лімітів та обмежень величини кредитних ризиків; забезпечення постійного моніторингу

величини та структури кредитних ризиків, а також адекватності ризик-менеджменту поточному фінансовому стану банку та зовнішнім умовам його діяльності; формування оптимальних обсягів резервів на можливі втрати з позик; використання інструментів страхування кредитів з підвищеним рівнем ризику; підтримка диверсифікації кредитного портфеля за термінами, процентними ставками, галузями економіки; вдосконалення методик в напрямі оцінки кредитоспроможності позичальника, зовнішнього середовища його діяльності; розробка програм лояльності для клієнтів – фізичних осіб; впровадження в банки юридичної практики по банкрутству боржників; створення власної оціночної служби банку; розширення заставних схем надання кредитів; розвиток продажів найбільш рентабельних кредитних продуктів.

Пропонований бально-ваговий метод оцінки якості кредитного менеджменту банку дозволяє виявляти відхилення від цільових параметрів кредитної діяльності банку, що необхідно при проведенні внутрішньобанківської діагностики якості управління активами. Цінністю методики є її універсальність під час проведення порівняльного аналізу, оскільки система відносних показників може застосовуватися на дослідження будь-яких комерційних банків, незалежно від обсягу активів, капіталу, прибутку.

Оцінка якості кредитного менеджменту за бально-ваговим методом АТ «Райффайзен Банк Аваль» показала, що кредитний менеджмент досліджуваного банку потребує удосконалення тому що в ньому присутня проблемна заборгованість за кредитами. Вважаємо доцільним рекомендувати банку для зниження рівня неповернення кредитів, проводити роботу за такими дуже важливими напрямками: розвиток та активне використання нових методів стягнення заборгованості підприємств; підтримка нових правових норм, пов'язаних із позасудовою реалізацією предмета застави, спеціальними організаційними заходами: навчанням учасників відповідних відносин, PR-підтримкою, участю держави у викупі проблемних активів; роботу, пов'язану з ймовірною проблемною заборгованістю, а не з поверненням вже наявної, потрібно починати задовго до того, як така заборгованість виникає; зважений

підхід до оцінки кредитного портфеля - за допомогою використання скорингових моделей та історії роботи з боржниками, з урахуванням сегментації по регіонах, продуктах та типах кредитних портфелів.

Отже, з усього наведеного вище можна сформулювати наступні висновки. В Україні 13 місяців йде повномасштабні бойові дії. Банківська система доки видержує усі негативні виклики війни. В таких умовах веде боротьбу за виживання і бізнес країни. не прогнозованість розвитку ситуації в Україні, недостатня кількість платоспроможних клієнтів у країні, перешкоди з боку фіскальних органів, демпінг конкурентів, зниження доходності на ринку, неможливість в більшості випадків отримати банківський кредит.

За даними дослідження, обсяг корпоративного кредитного портфелю банків з початку 2022 року по липень включно продовжував зростати за рахунок переоцінки валютних кредитів та кредитування великих міжнародних корпорації, а з серпня 2022 року по наступний день, банківське кредитування бізнесу і в гривні, і в іноземній валюті згортається. Так, якщо валовий гривневий корпоративний кредитний портфель скоротився за 2022 рік на 3%, то зі свого піку в червні чистий гривневий кредитний портфель скоротився на 7%.

Наслідки війни – руйнування активів та заставного майна, втрата доходів та погіршення платоспроможності позичальників знижують їх спроможність обслуговувати кредити, погіршують якість кредитних портфелів банків та зумовлюють збільшення відрахувань у резерви. Банки вже визнали значні кредитні втрати – від початку повномасштабної війни обсяги відрахування в резерви під кредити перевищили 100 млрд грн і становлять понад 12% кредитного портфеля, що банки мали наприкінці лютого 2022 року. Повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну переломило сталу тенденцію поступового скорочення частки непрацюючих кредитів (NPL) в українських банках, яке тривало з 2018 року.

Зменшення обсягів пов'язано не тільки з тим, що банки більш обережно ставляться до кредитування, а й з тим, що не всі клієнти, навіть якщо мають потребу, готові брати кредити під завищені ставки. Так, на сьогодні

кредитуються лише клієнти з бездоганною кредитною репутацією, і то в основному під пільгове кредитування за програмою державної підтримки стратегічних галузей економіки.

Очікування бізнесу щодо економічного зростання та банків щодо відновлення кредитування суб'єктів господарювання не дають оптимістичних прогнозів на першу половину 2023 року. Розрахований в дослідженні прогноз обсягу валового кредитного корпоративного портфелю банків свідчить про подальше його зниження на найближчі три місяці. Зупинити цей процес в даний час може тільки зупинка військових дій і початок процесу відновлення України.

Для уповільнення темпів падіння кредитування бізнесу у сучасних умовах рекомендовано: для НБУ – розроблення напрямів кредитної політики, яка не допустить нову кризу довіри до банків і банківської системи; для Уряду - розроблення заходів, які не допустять згортання програм пільгового цільового кредитування; для банків - розроблення заходів щодо зниження рівня непрацюючих кредитів та вирішення проблеми здешевлення собівартості джерел фінансування.